

"Tài" và "Tâm" Nguyễn Tuân

GS. Nguyễn Đăng Mạnh

Nguyễn Tuân bước vào nghề văn đường như để minh họa cho hai câu thơ rất ngông của Nguyễn Công Trứ:

*Trời đất cho ta một cái tài,
Giắt lưng dành để tháng ngày chơi.*

Cuộc đời có gì nghiêm túc đâu mà phải nghiêm trang đạo mạo! Hồi ấy Nguyễn Tuân coi sống chỉ là một cuộc rong chơi. Có điều, thú chơi của ông là chơi tài, chơi nghệ thuật. Thực ra, muốn chơi ngông, nhất thiết phải có tài. Bắt tài mà chơi ngông, người ta gọi là gì gì đó chứ không gọi là ngông. Vì xét đến cùng, chơi ngông là đứng trên đỉnh cao của tài hoa và trí thức mà trêu ghẹo thiên hạ. Trong cái dòng văn học chơi ngông ở nước ta, tính từ thế kỷ 19 về sau, thấy toàn thị là những bậc tài hoa như Chiêu Lý Phạm Thái, Hồ Xuân Hương, Cao Bá Quát, Nguyễn Công Trứ, Nguyễn Khuyến, Tú Xương, Tản Đà... Nguyễn Tuân có lẽ là người cuối cùng được kể đến trong dòng văn học này? Một mặt, vốn gốc gác dòng dõi nhà nho, mặt khác lại là một thanh niên Tây học, Nguyễn Tuân đã hòa trộn trong cái ngông của mình thái độ của một kẻ sĩ tài hoa bất đắc chí thuộc thế kỷ trước, đậm đà chất truyền thống, với màu sắc tư tưởng siêu nhân, con người "cao đẳng" học được ở những Nietzsche, Gide của phương Tây hiện đại.

Vâng, văn Nguyễn Tuân là một thứ văn chơi. Đúng thế. Một thứ văn cổ tình khoe tài, khoe chữ, tự đặt mình lên trên thiên hạ với thái độ khinh bạc cốt để gây sự và trêu ghẹo người ta. Một thứ văn suy tôn chính cái tôi ngông ngạo của mình và đem luôn cái tôi ấy ra mà "độc tấu" (chữ dùng của Nguyễn Tuân) với đời. Một thứ văn nghênh ngang và lan man, ngòi bút cứ chạy theo dòng cảm nghĩ lông bông, tài tử với những liên tưởng ngẫu hứng, khi tạt ngang, khi cóc nhảy, lăm lăm như muốn đưa người đọc lạc mãi vào những bát quái trận đồ... Một cách chọn đề tài cổ tình hạ thấp những gì người ta cho là quan trọng và đề lên rất cao, thậm chí "thiên liêng hóa" những gì người đời cho là tầm thường xoàng xĩnh, như cái ăn cái uống, những thân phận đào nương kếp hát "xương ca vô loài", hay những anh đồ kiết xác thất thế cùng đường, ngất ngưỡng sống nốt những ngày tàn tạ...

Đã chơi văn, chơi tài, thì tất nhiên văn phải ra văn, nghệ thuật phải đúng là nghệ thuật. Đọc Nguyễn Tuân, thấy người xưa nói đúng: văn chương quả có cái ma lực của nó thật. Có những sự vật, những hiện tượng, đối với cây bút khác có lẽ chẳng có gì đáng nói, đáng viết, nhất là viết thành lời đẹp, văn hay. Ấy thế mà Nguyễn Tuân đã khai thác được như là những đề tài phong phú, mới lạ và tạo nên được những áng văn đầy sức hấp dẫn. Đây là một tay bút có thể viết nhiều trang rất đối tài hoa về một cái đỉnh sắt rỉ dùng để mắc áo trên tường (*Chiếc lư đồng mắt cua*), có thể viết cả một cuốn sách về một mái tóc đàn bà (*Tóc chị Hoài*), có thể diễn ra bằng "lời lờ châu ngọc, hàng hàng gấm thêu" về một cây sấu ra hoa, về một cảnh bâng nẩy lộc, thậm chí về một bát phở, một hạt cơm... Cái công phu ông bỏ ra để luyện cho mình một cái văn như thế thật ít ai có được: đọc nhiều, tra cứu nhiều, đi nhiều, xem nhiều, tích lũy nhiều, ngâm nghĩ nhiều. Và mỗi lần cầm bút là cân nhắc từng câu, từng chữ. Viết xong lại còn phải đọc đi đọc lại nhiều lần để kiểm nghiệm lại chính cái viết của mình - kiểm nghiệm bằng mắt nhìn, bằng tai nghe chưa đủ, "còn phải ngửi lại, nếm lại cái lời mình viết ra kia (...), có khi lại như chính lòng bàn tay mình phải sờ lại những góc cạnh câu viết của mình" (*Về tiếng ta*).

Viết kỹ, viết công phu như thế, tất nhiên không thể viết nhanh, viết nhiều được (Nguyễn Tuân thường tự phê bình là người lười viết). Những điều ông viết ra so với cái vốn sống, vốn văn hóa, vốn chữ nghĩa giàu có của ông, quả là còn chưa tương xứng. Nhưng cái khó của Nguyễn Tuân là ở chỗ này: đã viết thì phải độc đáo, phải in đậm cá tính, phong cách riêng của mình trên trang sách. Nghĩa là phải viết cho ra Nguyễn Tuân, mỗi lần đặt một câu, một chữ lên trang giấy trắng, phải làm sao để có thể nói được đồng dạng với độc giả: đây là văn Nguyễn Tuân, đây là chữ nghĩa của Nguyễn Tuân!

Nhưng đọc văn Nguyễn Tuân, phải thấy cái ngông nghênh kiêu bạc chỉ là bề nổi - bề nổi của tảng băng trôi, nói theo cách của Hemingway - cũng như cái can, cái píp, bộ ria Hoa Kỳ chỉ là cái phong dạng bề ngoài của ông mà thôi. Cái ngông xưa nay bao giờ cũng có cơ sở đạo lý vững chắc của nó. Đây là điểm tựa để những Cao Bá Quát, Nguyễn Công Trứ, Nguyễn Khuyến, Tú Xương có thể đặt mình lên trên cái môi trường tầm thường phàm tục vây bọc quanh mình. Không phải ngẫu nhiên mà Nguyễn Tuân cũng như Tản Đà hay nói đến hai chữ "Thiên lương" và cho tiếng thi nhân (người thơ, nhân cách thơ) đẹp hơn, sang hơn hai chữ thi sĩ (người làm nghề thơ). Nguyễn Tuân dứt khoát đối lập cái đẹp với tính vụ lợi tầm thường. Đối với ông, nghệ thuật là "một công việc mà những con buôn quen sống với đối chác hàng họ và buôn Tàn bán Sở đều gọi là vô ích" (Nhà Nguyễn). Đọc Nguyễn Tuân hãy nhập sâu vào cái phần chìm của các tác phẩm, để thấy cái làm nên linh hồn của những trang viết tài hoa nhất của ông là một tình cảm yêu nước thiết tha, một niềm tự hào dân tộc gắn liền với những giá trị văn hóa cổ truyền của đất nước này.

Nói đến ảnh hưởng của Nguyễn Tuân trong đời sống văn hóa, văn học nước ta, tôi không chỉ nghĩ đến những áng văn ông để lại cho đời. Ở Nguyễn Tuân còn có điều này ít thấy ở các nhà văn khác. Ấy là ảnh hưởng của cái gọi là hình tượng nhà văn, hình tượng Nguyễn Tuân hình thành một cách tự phát nhưng rất đậm nét trong tâm thức của giới văn học như là một sự tổng hòa của cái tôi trong văn và cái tôi ngoài đời của ông. Tôi dám nghĩ rằng, không ít người đã mê cái hình tượng này hơn cả

chính cái văn của Nguyễn Tuân nữa. Bởi vì cái lối viết rất riêng của ông chưa hẳn đã hợp với khẩu vị của mọi người. Hợp thì rất mê, nhưng không hợp thì cũng dễ ngán lắm.

Nhưng hình tượng con người ông: tài hoa, uyên bác, đặt cái tài, cái đẹp, cái "Thiên lương" lên trên hết, trung thực, thẳng thắn, ghét cay ghét đắng sự thô鄙, phàm tục, thói nịnh bợ và đạo đức giả - một nhân cách như thế, ai mà không kính trọng và mến yêu!

Nguyễn Minh Châu cho rằng, Nguyễn Tuân là một cái định nghĩa rất chuẩn về người nghệ sĩ chân chính. Tôi cho đó là một nhận xét chính xác.

Báo Nhân dân